

КОМУНІКАТИВНО-ПОЗИЦІЙНА ДЕТЕРМІНОВАНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ В АДРЕСАТНИХ РЕСПОНСИВНИХ ВИСЛОВЛЕННЯХ

Ємельянова О.В. (м. Суми)

Наукові доробки сучасних лінгвістичних студій засвідчують факт переорієнтації вектору дослідницьких інтересів з аналізу внутрішньої структури мови на аналіз її комунікативного аспекту, функціонування в процесі мовленнєвої діяльності.

В руслі дієвості принципу антропоцентризму, який “представляє загальну тенденцію сучасного лінгвістичного пізнання – рух від сфери систем до центру цих систем – до людини” [8, с. 105], вивчення такого невід’ємного антропокомпоненту процесу комунікації як адресат, набуває особливої значущості.

Об’єктом даного дослідження виступає мовленнєвий статус адресата, що перебуває у стані закоханості. Предмет – його представленість в сучасному англomовному художньому дискурсі. Мета даної статті полягає у вивченні комунікативно-позиційної детермінованості реалізації мовленнєвих актів в адресатних респонсивних висловленнях в аспекті характеру представленості його (адресата) мовленнєвого статусу.

Мовленнєвий статус адресата-закоханого / закоханої в художньому дискурсі розуміється нами як інтегративний показник комунікативних прав та обов’язків адресата, обумовлених рядом факторів, серед яких найбільш вагомими є його рольовий модус, комунікативна позиція, тип реалізованого комунікатором мовленнєвого акту, конвенції, що регулюють процес інтеракції.

Під рольовим модусом адресата-закоханого / закоханої ми розуміємо стійкий шаблон поведінки, що включає дії, думки та почуття людини. Комунікативна позиція (термін запропонований Ф.С. Бацевичем [1, с.110]) віддзеркалює характер актуалізованого суб’єктного досвіду (его-стани Дитини, Батька, Дорослого [4]), представленого внутрішніми (психологічними) характеристиками людини, притаманними їй споконвічно.

Як зазначає О.О.Селіванова, в кожному комунікативному акті актуалізуються дві діяльнісні фази: комунікативна діяльність адресанта та комунікативна діяльність адресата [6, с. 158]. Адресат, виступаючи невід’ємною складовою художнього діалогічного дискурсу, постає у спілкуванні як мовна особистість.

Лінгвістика спілкування розглядає особистість комуніканта як цілісне утворення і в той же час виокремлює в його структурі ряд іпостасей (*Я* фізичне, *Я* соціальне, *Я* інтелектуальне, *Я* психологічне, *Я* мовомисленнєве), які співвідносяться з соціальними та психологічними ролями, виконуваними комунікантами у діалогічній взаємодії [7, с. 70].

Аналіз досліджуваного матеріалу свідчить, що за умов паритету рольових модусів (соціальних ролей) інтерактантів-закоханих, характер представленості мовленнєвого статусу адресата (рівнопредставленість, вищепредставленість, нижчепредставленість) знаходиться у безпосередній залежності від актуалізованої комунікативної позиції (психологічної ролі) Дитини, Батька чи Дорослого, які виступають маркованими на вербальному та невербальному рівнях. Найбільш показовими в цьому аспекті виступають мовленнєві акти, представлені в адресатних респонсивних висловленнях.

Асоціативно-спрямованна мовленнєва взаємодія між закоханими, що характеризується паритетом мовленнєвого статусу адресата та адресанта, віддзеркалюється у відповідності мовленнєвих актів інтерактантів-закоханих за ілюктивною силою: за питанням йде відповідь, за спонуканням до дії – згода або відмова, за ствердженням – погодження з ним або заперечення.

Пор.: *Закохані обговорюють плани на майбутнє.*

Jonathan said: "There's too much I don't know about you."

"But so much time also," I answered.

Then we were staring at each other, gently intent, gently entranced. "Do you ever come to Cape Town?" I asked as naturally as I could.

"Now and then. When shall I come down next?"

A beating heart was all I was conscious of. "In about a fortnight, if you like. I have to go to Durban, and then clear my desk. I'd like to be free when you come."

He nodded, and said: "'Free' is the best word in any language" (N. Monsarrat: 64).

Показовими з точки зору рівнопредставленості мовленнєвого статусу адресата-закоханого виступають експресиви, що експлікують співчуття та моральну підтримку співрозмовника. Дані мовленнєві акти характерні для респонсивних висловлень адресата-закоханого / закоханої в аспекті актуалізації комунікативної позиції турботливого Батька.

Пор.: *Дівчина розгублена та потребує підтримки з боку коханого.*

"I hope it's the right thing. I feel as though I'm running away; I am running away." ...

“You’ll feel better, once you get off by yourself and have a chance to think things through. You haven’t been able to do that, living at the castle” (K.Blickle: 209).

Вищепредставленість мовленнєвого статусу адресата-закоханого / закоханої експлікується за допомогою прямих та непрямих спонукальних висловлень з боку адресата, віддзеркалюючи актуалізацію комунікативної позиції турботливого, розуміючого / караючого, невдоволеного Батька чи неслухняної Дитини.

Для мовлення Батька характерним є вживання:

- ін’юнктивів, які належать до класу прямих директивних мовленнєвих актів.

Пор.: *Дівчина, не бажаючи визнати свою поразку, поводитьься досить нерозумно.*

“Would he understand enough to throw you in the sea if I asked him?” she said bitterly.

He sighed impatiently. “No, nor would he obey you if he did understand. Stop behaving like a peevish child, Eleni” (S.Craven: 63);

- непрямих спонукальних висловлень:

Турботливий,розуміючий Батько (Б (+))	Караючий, невдоволений Батько (Б(-))
<p>Представлених:</p> <p>(1) стверджувальними та заперечними реченнями з модальними дієсловами типу <i>must, need, should, can, could</i> і т.і..</p> <p>Пор.: <i>“The sun has moved, and your skin was becoming reddened.”</i></p> <p><i>“That is rather the purpose of the exercise.” She stretched out her hand for the bottle of lotion, but he ignored her gesture.”</i></p> <p><i>“But it is dangerously easy to blister in this heat. <u>You should protect your skin</u>” (S.Craven: 120);</i></p> <p>(2) стверджувальним реченням з дієсловом у часовій формі Present Indefinite.</p> <p>Пор.: <i>“...<u>You hop a cab forthwith, and tell him to take you to Sardi’s. A doorman will appear and handle the cab fare. I’ll be there waiting with a table</u>” (R.Carroll: 22);</i></p>	<p>Представлених:</p> <p>(1) стверджувальними та заперечними реченнями з аналітичною конструкцією <i>“I want you to...”</i></p> <p>Пор.: <i>“Jay? Jay, talk to me! You are coming to see me, aren’t you?”</i></p> <p><i>“No. Don’t telephone again, I shall have the number changed. If you write, the letters will be given to my secretary. I’m interested only in Drew, and <u>I want you to understand that</u>” (E.Walker: 530);</i></p> <p>(2) стверджувальними реченнями з конструкціями <i>would rather, had better.</i></p> <p>Пор.: <i>“... I’m so glad to see you! Do it to me now. Now.”</i></p> <p><i>“I think <u>I would rather you shut the door,</u>” he said coldly (E.Walker: 351);</i></p> <p>(3) стверджувальним реченням з дієсловом у формі майбутнього часу.</p>

<p>(3) стверджувальним реченням з дієсловом у формі майбутнього часу.</p> <p>Пор.: “...<u>I’ll expect</u> you within the half hour” (R.Carroll: 22).</p>	<p>Пор.: “Scott, can’t you understand why I did it? It was for us.”</p> <p>“Was it indeed?” His voice became hard. “Well, I’m afraid that doesn’t cut any ice with me. Now then, <u>you will go</u> to your room and <u>pack</u> your bags. <u>Steve will drive</u> you home...” (M.MacGregor: 184).</p>
--	--

- мовленнєвих актів докору, звинувачення, ущипливої іронії і т.і., та є характерними для мовлення розгніваного Батька (Б(-)).

Пор.: Чоловік розповідає про події минулого дня.

“...Besides, I may have damaged the zipper when I removed the dress. I was in a hurry and they are fragile things.”

“You – it was you? Oh, how could you? How dared you?” (S.Craven: 37);

Пор.: Чоловік дає поради коханій стосовно догляду за квітами в оранжереї.

Toby said, “You could have saved that. It had a spark of life in it.”

“So now you’re the expert gardener. I’m sorry. I think things that are as good as dead should be killed off without more ado” (E. Walker: 442).

Для мовлення адресата-неслухняної, жорстокої Дитини, яка свідомо спрямовує інтеракцію у конфліктне русло, намагаючись будь-якою ціною завищити свій мовленнєвий статус, характерним є вживання:

- прямих директивних мовленнєвих актів, а саме – ін’юнктивів.

Пор.: Дівчина зайшла дізнатися, як себе почуває коханій.

“I know someone’s in there. I distinctly heard moaning.”

“Go away!” he ordered.

The doorknob turned.

“Winston!” Denise snapped on the overhead light. “Winston, what are you doing? Are you all right?”

“I’m having a trauma,” Winston said, slowly turning to face her. “Leave me alone” (F.Pascal: 184);

- мовленнєвих актів образи.

Пор.: Дівчина дуже ображена поведінкою коханого.

Faith is packing. Furiously hurling stuff into a suitcase. Peter shows up at the door.

Peter: "Is something the matter?"

Faith: "GET OUT!!"

Backing behind it.

Peter (sotto): "I'd call that a yes." (Peeking around the corner.) "Do I get a hint?"

Faith: "You want a hint? I'll give you a hint. You are the lowest, most despicable, most reprehensible form of reptilian swine -" (D. Drake).

Мовлення адресата-неслухняної, жорстокої Дитини та розгніваного Батька характеризується високим ступенем негативної емоційності, що експлікується на вербальному рівні за допомогою ін'юнктивів, мовленнєвих актів докору, звинувачення, образи.

Аналіз досліджуваного матеріалу дозволяє констатувати, що найчастіше адресату-закоханій вдається завищити свій мовленнєвий статус шляхом актуалізації комунікативної позиції примхливої, неслухняної Дитини (24,2 %), в той час як для адресата-чоловіка характерна експлікація вищепредставленості його мовленнєвого статусу в аспекті актуалізації комунікативної позицій невдоволеного, караючого Батька (21%) та турботливого, розуміючого Батька (18 %).

Респонсивні репліки адресата-закоханого / закоханої з позиції слухняної Дитини та турботливого Батька в залежності від ситуації спілкування можуть віддзеркалювати як симетричний, так і асиметричний характер представленості його мовленнєвого статусу.

Нижчепредставленість мовленнєвого статусу адресата знаходить відбиття саме в аспекті актуалізації зазначених комунікативних позицій та на вербальному рівні експлікується шляхом уживання:

- реквестивів (прохань, умовлянь):

(а) комунікативна позиція адресата – турботливий Батько.

Пор.: *Дівчина щиро прагне допомогти коханому.*

"You don't know anything about it," I muttered. "You don't know anything about it."

"I know how you feel – "

"You don't know how I feel."

"David. Don't shut me out. Please don't shut me out. Let me help you" (J.Baldwin: 151);

(б) комунікативна позиція адресата – слухняна Дитина.

Пор.: *Дівчина почувається самотньо та благає коханого прийти до неї.*

"...Maybe we better leave whatever it is and talk about it tomorrow."

"Please, please come over... Please, dear come right over now: couldn't you?"

(E. Waugh: 113) ;

- промісивів (обіцянок, присягань).

Пор.: *Дівчина просить забрати її з вечірки.*

"Take me home, Tony," she whispered. "I feel sick."

"Whatever you say, Bab. You know I would do anything for you" (K. Koen: 168-169);

- мовленнєвих актів вибачення, що досить широко представлені в мовленнєвому арсеналі слухняної Дитини, яка завжди готова попросити вибачення за свою поведінку.

Пор.: *Закохана визнає свою провину та просить вибачення.*

"... After everything that happened, I was afraid you'd never want to see me again.

Honest."

I leaned my head against his shoulder.

"That's more like it," he said softly. "I love you, Julie."

"I'm sorry for acting so horrible. I should have trusted you from the very beginning."

I murmured as we started back towards the barn. "Forgive me?" (R. Vernon: 154).

Аналіз фактичного матеріалу свідчить, що адресат-закохана, свідомо занижуючи свій мовленнєвий статус, вступає у спілкування з позиції слухняної Дитини майже в 2 рази частіше, аніж адресат-закоханий (49,5 % та 26,2 % відповідно).

Особливої уваги в нашому аспекті дослідження заслуговує аналіз комунікативно значущого мовчання, яке розглядається сучасними лінгвістами і як особливий мовленнєвий акт, і як невербальний компонент комунікації [2, с. 48; 3, с. 238; 5, с. 22-25; 9, с. 207]. Опрацьований фактичний матеріал свідчить, що комунікативно значуще мовчання, може виступати індексом симетричного / асиметричного характеру представленості мовленнєвого статусу адресата-закоханого / закоханої в залежності від актуалізованої ним / нею комунікативної позиції.

Комунікативно значуще мовчання широко представлене в мовленнєвому арсеналі закоханого / закоханої примхливої, неслухняної Дитини (Ди(-)). Експлікуючи небажання відповідати, образу, докір та інші негативні емоції, воно віддзеркалює факт вищепредставленості мовленнєвого статусу адресата-закоханого / закоханої.

Пор.: *Дівчина дуже ображена на коханого.*

Peter: "You said whatever it was you would understand."

Faith: "That was before I found out what it was."

A taxi approaches.

Peter: "You're leaving?"

No response.

Peter: "Wait-- Let's put this in perspective. You're going to let a few little letters keep us apart?"

No response. *The cab stops (D. Drake).*

Мовчання як респонсивна реакція з боку слухняної Дитини-закоханого / закоханої може віддзеркалювати вагання, невпевненість, стан глибоких емоційних переживань і т. і., що в свою чергу свідчить про факт нижчепредставленості мовленнєвого статусу адресата.

Пор.: *Чоловік не бажає визнати факт, що кохана його розлюбила.*

"...You loved me and swore to love me eternally with the most sacred oath in the religion of Whispering Glades. So you see the dilemma, jam or impasse. Sanctity is indivisible. If it isn't sacred to kiss me through the heart of the Burns or Bruce, it isn't sacred to go to bed with old Joyboy."

There was silence still. *Dennis had made an impression far beyond his expectation.*

"Here you are," he said at length, stopping at Aimee apartment house. This was not the moment he realized for soft advances. "Jump out."

Aimee said nothing and for a moment did not move. Then in a whisper she said: *"You could release me" (E. Waugh: 112).*

До комунікативно значущого мовчання, яке може супроводжуватися іншими невербальними засобами комунікації, вдається і турботливий Батько-закоханий / закохана, експлікуючи розуміння та моральну підтримку співрозмовника, що в свою чергу віддзеркалює паритетний характер представленості мовленнєвого статусу адресата та адресанта.

Пор.: *Чоловік ділиться з коханою своїми думками та хвилюваннями.*

"I'll tell you one thing," he said. "I'm sorry the duties make me see you less because honest, this new job makes me feel quite a bit lonely."

"Well, naturally," she said. "Any new job does."

"Not only that." He hesitated how much to admit because he knew a man who betrays his weaknesses, even to the girl he loves, is giving her weapons for the tenderest blackmail. "It's like this," he said. "The story is all coppers are just civilians like anyone else, ... but you and I know that's just a legend for mugs... In one sense, dear, we're like hostile troops occupying an enemy country. And say what you like, at times that makes us lonely."

She squeezed his arm, said nothing (C. Macinnes: 20).

Корпус досліджуваного матеріалу дозволяє констатувати, що до особливостей представленості асиметричності мовленнєвого статусу адресата-закоханого / закоханої слід віднести певні закономірності вживання мовленнєвих актів. Найбільш показовими з точки зору вищепредставленості мовленнєвого статусу адресата-закоханого / закоханої виявилися директивні мовленнєві акти, які приймають форму як прямих, так і непрямих наказів, вимог, заборон; мовленнєві акти докору, звинувачення, ущипливої іронії, образи. Ці мовленнєві акти досить часто супроводжуються невербальними маркерами переваги – проксемічними (порушенням особистісного простору співрозмовника), характерними фонаційними (наказовий тон, підвищення гучності мовлення і т.і.) та кінесичними (агресивні жести, міміка) індексами.

Нижчепредставленість мовленнєвого статусу адресата-закоханого / закоханої експлікується за допомогою реквестивів (прохань, умовлянь), етикетних експресивів (подяк, вибачень і т.і.), промісивів (обіцянок, присягань), супроводжуваних невербальними елементами комунікації (тихий, невпевнений тон мовлення, похилена голова і т.і.).

В залежності від актуалізованої комунікативної позиції комунікативно значуще мовчання може віддзеркалювати як симетричний, так і асиметричний характер представленості мовленнєвого статусу адресата.

Подальшу перспективу аналізу даного питання вбачаємо у дослідженні соціолінгвістичних особливостей експлікації мовленнєвого статусу адресата у площині інших типів дискурсів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. – К.: Вид. центр “Академія”, 2004. – 344 с.
2. Безуглая Л.Р. Значимое молчание в системе прагматической импликации // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н.Каразіна. – 2004. – № 636. – С. 47-49.
3. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. – К.: Киевск. нац. ун-т им. Т.Шевченко, 1997. – 310 с.
4. Берн Э. Игры, в которые играют люди: Психология человеческих отношений; Люди, которые играют в игры: Психология человеческой судьбы: Пер. с англ. – СПб: Универ. книга, М.: АСТ, 1998. – 398 с.
5. Богданов В.В. Функции вербальных и невербальных компонентов в речевом общении // Языковое общение: единицы и регулятивы: Межвуз. сб. научн. тр. – Калинин: Калининск. гос. ун-т. – 1987. – С. 18-25.

6. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое учебное пособие. – К.: Фитосоциоцентр, 2002. – 336 с.
7. Тарасова И.П. Структура личности коммуниканта и речевое воздействие // Вопросы языкознания. – 1993. – № 5. – С. 70-82.
8. Тураева З.Я. Лингвистика текста и категория модальности // Вопросы языкознания. – 1994. - № 2. – С. 102-110.
9. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход. – М.: Рус. яз., 2002. – 216 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Baldwin J. Giovanni's Room. – London: Penguin Books, 1990. – 159 p.
2. Blickle K. North Sea Mistress. Romance and Revolution in Modern-day Scotland. – N.Y.: Doubleday and Company, Inc., 1977. – 252 p.
3. Carroll R. Champagne at Dawn. – London: A Mayflower Paperback, 1963. – 191 p.
4. Craven S. Moon of Aphrodite. – Toronto, London, Los Angeles, Amsterdam, Sydney, Hamburg, Paris, Stockholm, Athens, Tokyo: Harlequin Books, 1981. – 187 p.
5. Drake D. Only You. – 1994. – <http://www.awesomefilm.com/script/onlyyou.txt>
6. Koen K. Through a Glass Darkly. – London: Guild Publishing, 1986. – 784 p.
7. MacGregor M. Winter at Whitecliffs. – Toronto, New York, London, Amsterdam, Paris, Sydney, Hamburg, Stockholm, Athens, Tokyo, Milan: Harlequin Books, 1987. – 187 p.
8. Macinnes C. Mr. Love and Justice. – London: The New English Library Ltd., 1962. – 192 p.
9. Monsarrat N. The Pillow Fight. – London, Sydney and Toronto: White Lion Publishers Limited, 1977. – 348 p.
10. Pascal F. Sweet Valley University. Anything for Love. – Toronto, New York, London, Sydney, Auckland: Bantam Books, 1995. – 232 p.
11. Vernon R. The Problem with Love. – Toronto, New York, London, Sydney, Auckland: Bantam Books, 1989. – 132 p.
12. Walker E. The Court. – London: Headline, 1990. – 602 p.
13. Waugh E. The Loved One. – London: Penguin Books, 1961. – 127 p.

СМЕЛЬЯНОВА О.В. КОМУНІКАТИВНО-ПОЗИЦІЙНА ДЕТЕРМІНОВАНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ В АДРЕСАТНИХ РЕСПОНСИВНИХ ВИСЛОВЛЕННЯХ

У статті аналізується характер представленості мовленнєвого статусу адресата з точки зору мовленнєвого акту, реалізованого у респонсивних висловленнях. Обґрунтовується безпосередня залежність між актуалізованою адресатом комунікативною позицією та симетричним / асиметричним характером представленості його мовленнєвого статусу.

ЕМЕЛЬЯНОВА Е.В. КОММУНИКАТИВНО-ПОЗИЦИОННАЯ ДЕТЕРМИНИРОВАННОСТЬ РЕАЛИЗАЦИИ РЕЧЕВЫХ АКТОВ В АДРЕСАТНЫХ РЕСПОНСИВНЫХ ВЫСКАЗЫВАНИЯХ

В статье анализируется характер представленности речевого статуса адресата с точки зрения типа речевого акта, реализованного в адресатных респонсивных высказываниях. Обосновывается непосредственная зависимость между актуализированной адресатом коммуникативной позицией и симметричным / асимметричным характером представленности его речевого статуса.

YEMELYANOVA Y.V. COMMUNICATIVELY POSITIONAL DETERMINATION OF SPEECH ACTS REALISATION IN ADDRESSEE'S RESPONSES

The article deals with the analysis of the addressee's speech status representation in the aspect of response speech acts. Communicative linguistics considers an addressee as a language personality who performs in the course of interaction certain set of social roles and actualizes definite communicative position (that of a Child, a Parent, an Adult). Three types of addressee's speech status representation are possible: parity, dominance and subordination. In the course of interaction at the same social level (social roles are symmetrical) the addressee's speech status type is determined by the actualized communicative position marked both at verbal and non-verbal level. Such response acts as directives in the form of direct and indirect demands, prohibitions, orders; speech acts of reproach, accusation, irony, insult explicate the dominance of the addressee's speech status. These speech acts are often accompanied by non-verbal dominant markers. The subordination of the addressee's speech status is explicated through requestives (requests, pleas), etiquette expressives (apologies, etc.), promissives (promises, oaths). The communicatively significant silence may reflect both symmetrical / asymmetrical representation of the addressee's speech status.